

O'QITUVCHI VA O'QUVCHI O'RTASIDA JONLI MULOQOTNI TASHKIL ETISH. PEDAGOGIK NIZOLAR VA ZIDDIYATLARNI BARTARAF ETISH**Ravshanova Shabnam Qosim qizi***Shahrisabz davlat pedagogika instituti boshlang'ich ta'lim yo'nalishi**4-kurs talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida jonli muloqotni tashkil etish, pedagogik nizolar va ularning turlari, ziddiyatlarni bartaraf etish yo'llari haqida so'z boradi. Bundan tashqari hozirgi axborot texnologiyalari rivojlanib borayotgan bir vaqtda dars jarayonlaridagi muloqot jarayonlarini to'g'ri va samarali tarzda olib borish usullari yoritilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik nizo, ziddiyat, o'qituvchi, muloqot, nutq, zamonaviy, jonli muloqot, AKT vositalari.

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы организации живого общения учителя и ученика, педагогические конфликты и их виды, а также способы разрешения конфликтов. Кроме того, освещаются методы правильного и эффективного осуществления коммуникативных процессов в классе, поскольку в настоящее время развиваются информационные технологии.

Ключевые слова: педагогический конфликт, конфликт, учитель, общение, речь, современный, живое общение, средства ИКТ.

Abstract: This article discusses the organization of live communication between a teacher and a student, pedagogical conflicts and their types, and ways to resolve conflicts. In addition, in the current era of information technology, methods for conducting communication processes in the classroom correctly and effectively are highlighted.

Keywords: pedagogical conflict, conflict, teacher, communication, speech, modern, live communication, ICT tools.

Zamonaviy ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlar muhim o'rin tutadi. Bu munosabatlar faqat bilim berish va nazorat qilish bilan cheklanmay, balki ikki tomonlama jonli muloqot, o'zaro hurmat va hamkorlikka asoslanishi kerak. Muloqot qanchalik samimiy va ochiq bo'lsa, ta'lim jarayoni shunchalik samarali bo'ladi. Shu bilan birga, har qanday jamoada bo'lgani kabi, ta'lim muassasalarida ham pedagogik nizolar va ziddiyatlar yuzaga kelishi mumkin. Bu holatlarni o'z vaqtida aniqlash va bartaraf etish pedagogning muhim vazifalaridan biridir. O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.A.Karimov O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi X sessiyasida so'zlagan nutqida

"O'qituvchi va o'quvchi munosabatidagi majburiy itoatkorlik o'rnini ongli intizom egallashi... o'qituvchining bosh vazifasi o'quvchilarda mustaqil fikr yuritish ko'nikmalarini hosil qilishdan iboratligini, demokratk jamiyatda bolalar, umuman, har bir inson erkin fikrlaydigan etifi tarfiyalanishi, mustaqil fikrlash katta boylik..." ekanligini ta'kidladi.

Demak, o'qituvchilarning asosiy vazifasi shaxs erkinligini, mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirishdan iborat. SHundagina ta'lim tizimida yoshlarga erkin fikrlash imkoniyatlari yaratiladi. Davlat siyosatining ustuvor sohasi bo'lmish barkamol inson tarbiyasiga mas'ul — o'qituvchilar zimmasiga bugunsi kunda rivojlanayotgan jamiyatimiz uchun yuksak ongli, mustaqil fikrlay oladigan, xulq-atvori bilan o'zgalarga ibrat bo'ladigan bilimli, irodasi baquvvat, o'z kashini mukammal biladigan XXI asr kadrlarini tayyorlash mas'uliyati yuklangan.

O'qituvchining ta'lim-tarbiya sohasidagi faoliyatida erishishi lozim bo'lgan barcha ijobiy natijalari uning o'quvchilar bilan jonli va erkin muloqotni to'g'ri tashkil etishi muhim ahamiyatga ega. O'qituvchi so'z san'atining cheksiz qudrati asosida o'quvchilarga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatadi, har bir darsni samarali tashkil etib olib boradi, o'quvchilar bilan so'zlashishni biladi, tarbiyaning suhbat, ma'ruza, hikoya qilish kabi usullaridan o'rinli foydanadi. Ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilar bilan qizg'in muloqotni amalga oshiradi.

Ta'lim-tarbiyaviy faoliyatni mukammal tashkillashtirish o'qituvchining jonli muloqotni samarali tashkil etishiga bog'liq. Bunda o'qituvchi va o'quvchining muloqoti ijobiy natijalar berishi uchun o'qituvchida o'quvchilar bilan erkin so'zlashuv qobiliyati bo'lishi kerak. Zero, o'qituvchi bilan o'quvchining muloqotini bog'lovchi asosiy vosita - so'zdir. O'qituvchining so'z boyligi qanchalik ko'p bo'lsa, niuloqbt olib borish qobiliyati tez namoyon bo'lib, ijobiy natijalarga erishishi oson bo'ladi.

So'z boyligi qashshoq bo'lgan o'qituvchilar o'z pedagogik faoliyatlarida o'quvchilar bilan tez-tez ziddiyatlarga duch keladilar. O'qituvchining jonli muloqoti har qanday tarbiyaviy tadbirning mazmun va mohiyatini o'quvchiga tabiiy holda etkazadi, shu jarayonning ob'ekti va subekti o'rtasida muloqot uchun mustahkam ko'prik yaratadi va ichki hissiyot bilan harakatlarning uyg'unlashuvini ta'minlaydi.

Jonli muloqot - o'qituvchi tomonidan tashkil etiladigan, har qanday ta'lim-tarbiyaviy tadbir mohiyatini og'zaki so'z bilan o'quvchilarga etkazadigan, o'qituvchini ziddiyatli jarayonlardan olib chiqish qudratiga ega bo'lgan faoliyatdir. Zamonaviy o'qituvchi pedagogik mahoratida mujassamlashgan nutqning jozibadorligi, bilim saviyasining va tafakkurining kengligi, o'tkir dunyo-qarashi, ma'naviy madaniyat darajasi, pedagogik qobiliyati, ta'lim-tarbiyaviy maqsadlarning mutanosibligi har qanday dars va darsdan tashqari ta'lim-tarbiyaviy tadbirning muvaffaqiyatini ta'minlovchi hamda o'qituvchi jonli muloqotini tashkil etuvchi omillardir. O'qituvchi kasbiy faoliyatidagi jonli muloqot

qobiliyatini takomillashtirish uchun o‘z oldiga doimo quyidagi savollarni qo‘yib, unga mustaqil fikr-mulohazasi asosida javob bera olishi kerak:

1. Nimaga o‘rgatish:

a) o‘quvchilarni o‘rganilayotgan mavzu bo‘yicha ilmiy yangiliklar-dan xabardor etish, fan terminlarini tushuntirish, o‘quv predmetini to‘liq o‘zlashtirish;

b) o‘quvchilarda shaxs erkinligini, mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirish;

v) o‘quvchilarning o‘rganilayotgan fan bo‘yicha qobiliyatlarini, ko‘-nikma va malakalarini shakllantirish;

g) yangi mavzuni fanlararo aloqadorlik asosida tushuntirish;

d) dars jarayonini pedagogik va axborot texnologiyalarining qiziqarli metodlari asosida tashkil etish.

2. Kimni o‘rgatish:

a) kelajakda mamlakat taraqqiyoti uchun mas‘ul, davlat siyosatining ustuvor sohasi bo‘lmish barkamol insonga ta‘lim-tarbiya berish;

b) o‘quvchilarni bilim olish va tarbiyalanishi jarayonida duch kela-digan muammolar va qiyinchiliklarni mustaqil bartaraf etishga o‘rgatish;

v) o‘quvchilarda mustaqil fikr yuritish ko‘nikmalarini hosil qilish;

g) dars va darsdan tashqari ta‘lim-tarbiya jarayonini o‘quvchilar fikrlarini inobatga olgan holda tashkil etish;

d) yosh va murg‘ak qalb egasi bo‘lmish o‘quvchilarning psixologik o‘zgarishlari va rivojlanishlarini inobatga olish;

e) iqtidorli o‘quvchilar bilan yakka holda pedagogik faoliyat olib borish.

3. qanday o‘rgatish:

a) o‘qituvchi o‘z faoliyati davomida to‘plagan pedagogik tajribalari asosida kompyuter, axborot va innovatsion texnologiyalarni qo‘llagan holda ta‘lim berishi;

b) yuksak pedagogik mahorat bilan dars va darsdan tashqari vaziyatlarda tarbiyaviy jarayonni milliy mafkura, an‘ana va qadriyatlar asosida tashkil etish;

v) o‘quvchilarni bilim olishga qiziqishini oshirish maqsadida pedagogik ta‘sir ko‘rsatishning turli usullaridan foydalanish;

g) ta‘lim-tarbiyaviy faoliyatda belgilangan maqsadga erishish uchun, mahalla faollari, ota-onalar bilan o‘zaro hamkorlikni mustahkamlash. Takomillashgan pedagogik muloqot o‘qituvchining o‘z jonli muloqoti jarayonida va erishilgan yutuqlari natijalarini muntazam nazorat qilib borishini nazarda tutadi.

To‘g‘ri tashkil etilgan pedagogik muloqot davomida o‘qituvchi tanlagan vositalar ta‘lim-tarbiya jarayonining vazifa va sharoitlariga muvofiq kelishini o‘lchovchi vosita sifatida

tushuniladigan pedagogik nazokat mujassamlanadi. Pedagogik faoliyatda o‘qituvchi jonli muloqot orqali quyidagi funksiyalarni bajaradi:

birinchidan, ta’lim-tarbiya jarayonining o‘qituvchi tomonidan yakka holda olib borilishi va bu faoliyatga yagona o‘zi javobgarligi;

ikkinchidan, ta’lim-tarbiya jarayonida bir maqsadga yo‘naltirilgan ijtimoiy - psixologik tizimning bir maromda ta’minlashi;

uchinchidan, ta’lim va tarbiyaning muvaffaqiyatini belgilovchi o‘qituvchi va o‘quvchilarning o‘zaro munosabatida muayyan bir tizimning tashkil qilinishi;

to‘rtinchidan, o‘quvchilarni mustaqil fikrlovchi erkin shaxs sifatida shakllantirish, yashirin istedodini ro‘yobga chiqarishga erishish imkoni-yatlaridan foydalanish;

beshinchidan, barkamol inson tarbiyasi davlat siyosatining ustuvor sohasi sifatida o‘qituvchi pedagogik faoliyatining birlamchi vazifasi ekanligini unutmashlik.

Jonli muloqot jarayonida o‘quvchilarning xulqi ijtimoiy qonuniyatlar maromiga zid kelsa, u holda uning xatti-harakatiga tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatiladi, ya’ni, e’tiroz, tanbeh, ogohlantirish kabi vositalar qo‘lla-niladi. Jonli muloqot o‘qituvchilarning axloqiy namunalari muhim ahamiyatta ega bo‘lib, axborot almashinuv, o‘zaro ta’sir kabi muloqot vositalarining muvaffaqiyatini ta’minlaydi. Har bir fikr va e’tiroz bildirilganda, muloqotdan o‘quvchining ruhiy o‘zgarishlariga, tashqi ko‘rinishiga e’tibor berish, lozim bo‘lganda o‘qituvchining uzr so‘rashi, tavoze bilan o‘quvchiga murojaat qilishi o‘qituvchi muomala odobining muhim belgisidir. Ta’lim muassasalarida olib borilayotgan pedagogik faoliyatda o‘qituvchi muloqot jarayonida nojo‘ya xatti-harakati, qo‘polligi, o‘ylanmay bildirilgan noto‘g‘ri fikri, ortiqcha imo-ishoralari natijasida o‘quvchilar bilan bo‘ladigan jonli muloqotning buzilishiga, tuzatib bo‘lmas qaltis vaziyatlarning kelib chiqishiga sabab bo‘ladi. Burning natijasida muloqot odobi, yaxshi muomala bilan fikr alma-shuv o‘z o‘rnini nizoli vaziyatga bo‘shatib beradi. Ushbu salbiy holatlarga yo‘l qo‘yilmaslik uchun, pedagogik muomalada o‘quvchilar bilan o‘zaro munosabat hurmat va ishonch negizida qurilishi kerak. Bunda o‘qituvchi o‘quvchining huquq va majburiyatini, maktabda, jamoada, oilada bajaradigan vazifalari nimalardan iborat ekanligini har lahzada eslatib turishi lozim.

O‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida jonli muloqotni tashkil etish – bu nafaqat darsda bilim berish, balki o‘quvchining fikrini tinglash, uni rag‘batlantirish, shaxsiy rivojiga yo‘l ochish demakdir. Quyidagi omillar samarali muloqotga zamin yaratadi:

O‘quvchini hurmat qilish: O‘qituvchi o‘quvchining shaxsini qadrlashi, uni tinglashi va fikrlariga e’tibor berishi kerak.

Ochiqlik va ishonch muhiti: O‘qituvchi har bir o‘quvchi bilan ishonchli munosabat o‘rnata olsa, o‘quvchi o‘zini erkin tutadi, savollar beradi va o‘z fikrini bildirishga tortinmaydi.

Faol tinglash ko‘nikmasi: O‘qituvchi o‘quvchini chin dildan tinglashi, uning so‘zlarida yashiringan ehtiyojlarni tushunishga harakat qilishi lozim.

Motivatsiya va rag‘bat: O‘quvchining har bir ijobiy harakatini sezish, uni rag‘batlantirish, muvaffaqiyatini e‘tirof etish – jonli muloqotni kuchaytiradi.

Shunga qaramay, ta‘lim jarayonida ayrim hollarda nizolar va ziddiyatlar yuzaga kelishi tabiiydir. Bunday vaziyatlarda o‘qituvchi quyidagilarga e‘tibor qaratishi zarur:

Ziddiyat sababini aniqlash: Har qanday ziddiyatning sababi bor – bu noto‘g‘ri tushunish, adolatsizlik hissi yoki shaxsiy muammo bo‘lishi mumkin.

Emotsional barqarorlikni saqlash: O‘qituvchi ziddiyatda hissiyotga berilmasligi, vaziyatni sokinlik bilan baholashi kerak.

Muzokara olib borish: O‘quvchi bilan ochiq suhbat, uning fikrini eshitish orqali kelishuvga erishish mumkin.

Nizolarning oldini olish: To‘g‘ri rejalashtirilgan darslar, adolatli baholash va doimiy muloqot nizolarni kamaytiradi.

Ta‘lim samaradorligi o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi muloqotga bevosita bog‘liq. Pedagog har qanday vaziyatda bolalar bilan muloyim, izchil va ochiq muloqot olib borishga intilishi lozim. Ziddiyatlarning oldini olish, ularni ijobiy yo‘l bilan hal etish malakasi – zamonaviy o‘qituvchining asosiy kompetensiyalaridan biridir. Shuning uchun har bir pedagog muloqot madaniyatini rivojlantirish va nizolarni hal qilish yo‘llarini o‘rganishga doim tayyor bo‘lishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov I.A. “Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch”. T.: Ma’naviyat, 2008.
2. Xamidov A.X., Tursunov N.K. Ta’limda AKTdan foydalanish asoslari. – Toshkent: «O‘qituvchi», 2019.
3. Turaev N.T., Abdullaeva M.M. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari. – Toshkent: «Fan va texnologiya», 2020
4. Toshmatov E., “Axborot texnologiyalari va ta’lim jarayoni”, T., 2021.
5. Axmedova Z.A. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.
6. UNESCO (2022). “ICT in Education: A critical analysis”.
7. Rasulov Sh. “Pedagogik texnologiyalar asoslari”, T., 2020.
8. Ibragimov X. “Ta’limda raqamli transformatsiya”, Samarqand, 2023.